

O galego e a educación

Uns acordos iniciais

Para abordarmos o asunto do estado e do futuro da lingua, temos un diagnóstico fiable e poderemos deseñar as correspondentes terapias, cómpre chegarmos a algún acordo inicial, ou sexa concordarmos nalgúns elementos de partida. En primeiro lugar, en que o galego é unha lingua con máis de mil anos de antigüidade, que foi lingua normal de comunicación dos galegos e das galegas durante moitos séculos, con manifestacións sobranceiras no campo literario e non só na época medieval. En segundo lugar, en que dende hai tempo e por razóns históricas, nas que non é este artigo o lugar para profundar, se vén dando un proceso de substitución do galego por parte do castelán, especialmente acelerado na segunda metade do século pasado e no que vai deste. En terceiro lugar, en que se trata da lingua propia de Galicia, cunha aínda moi importante implantación e espazos de uso, que hai que conservar e potenciar como elemento singular de comunicación da nosa xente, da nosa cultura e como parte esencial da nación.

Consonte con isto, dende a fin da ditadura franquista e a chamada transición democrática, houbo precisamente un acordo global e unánime sobre a necesidade de revertir ese proceso de substitución e asegurar a normalización lingüística do galego; así se recolle nas leis e normas vixentes, dende a propia Constitución española, pasando polo Estatuto de autonomía, a Lei de Normalización lingüística ou as diferentes normativas que, para algúns sectores como o da educación, viñeron recollendo ese obxectivo no último cuarto do século pasado e no que vai deste. En todos os casos coa consideración da necesaria protección do galego, da ampliación de espazos de uso e de falantes, e da necesaria progresividade para a súa normalización efectiva.

Podemos concordar igualmente en que as políticas lingüísticas desenvolvidas en toda a etapa autonómica (ou a súa ausencia nalgúns eidos) non deron resultados nada positivos, como por outra parte se podía enxergar. Abonda con analizar os datos dos que dispoñemos para comprobarmos que os tímidos avances foron, ademais de cativos, delongados no tempo, de xeito que a sangría era moito maior do que as escasas vendas podían termar, e centrados case en exclusiva no campo do ensino.

Algúns indicadores

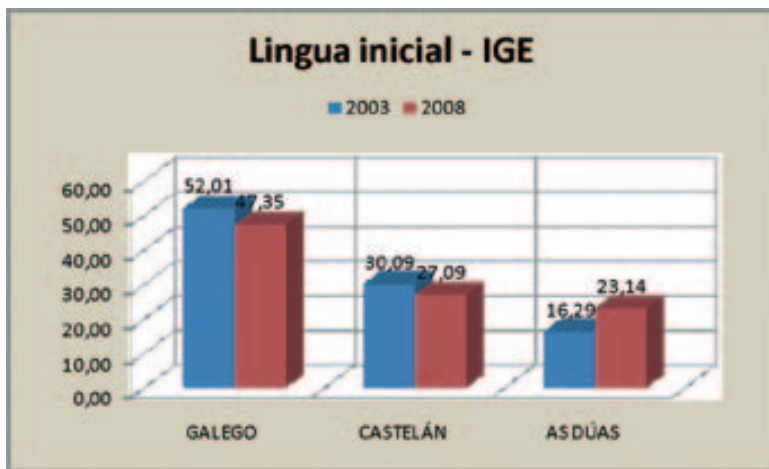
Para nos aproximar aos datos que nos sirvan de indicadores sociolingüísticos (lingua inicial, competencia, lingua habitual e actitudes) podemos acudir a algúns dos traballos dos que xa afortunadamente se pode dispoñer. Imos recoller aquí tamén, por terse publicado nestas datas a máis recente, algún dos resultados das Enquisas de condición de vida das familias (IGE-03 e IGE-08).

Coas análises que se realizaron sobre os datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia (1992 e 2004) e cos numerosos traballos xerais e sectoriais desenvolvidos mediante a explotación de todos estes datos, podemos constatar empiricamente que algúns deses indicadores amosan un camiño certamente preocupante para o idioma. Aínda que os elementos que sustentan

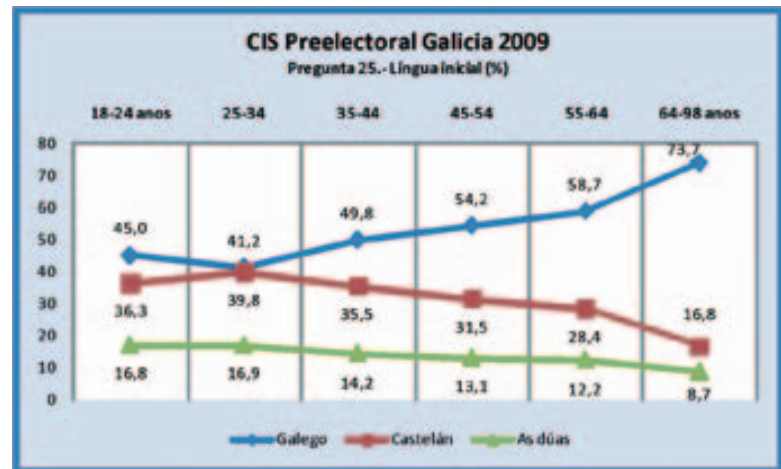
moitos destes informes non son totalmente homologables entre si, podemos considerar que as liñas fundamentais que queremos salientar quedan amosadas de maneira clara en todos eles.

Non imos quedar presos das discusións técnicas que fan que algúns especialistas se enquadellen na maior ou menor validez dos procedementos ou das metodoloxías para tiraren mesmamente conclusións contraditorias. Na nosa opinión, o feito de certas persoas levaren anos vivindo nun contexto científico e case que de laboratorio a respecto do idioma produce unha certa perda da visión da realidade cotiá: na rúa, na escola, na vida social máis diaria. Se non for así non sería comprensible que ninguén a estas alturas chegase a non se decatarse de que, cuns datos ou con outros, cuns cruzamentos e cos contrarios, o certo é que nos últimos decenios se está producindo unha acelerada substitución da lingua galega pola castelá. E que este cambio se produxe de maneira máis salientable precisamente nas cidades e nas idades máis temperás, na infancia, xusto onde sería menos desexable. Que é nas persoas máis maiores onde aínda se sustenta o idioma en porcentaxes máis elevadas, que se perde a transmisión familiar, que se traza unha liña clara que apunta á morte acelerada do idioma e que non se perciben factores, tendencias ou políticas que muden este devalo da lingua galega.

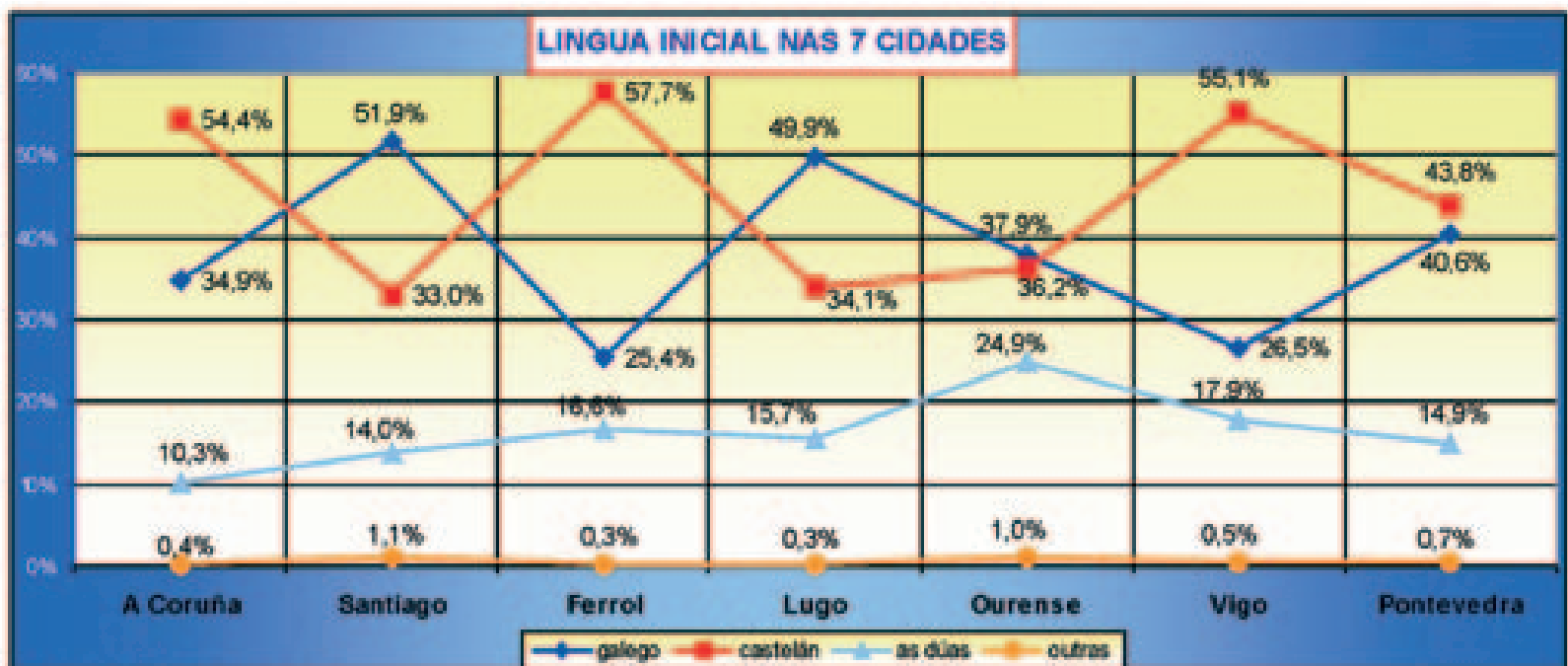
Tamén hai diverxencias na posición a adoptar con respecto á situación descrita: hai quen sostén que non se deben emi-

Fonte: Instituto Galego de Estatística. Enquisa de condicións de vida das familias. Cofecemento e uso do galego. Ano 2008.

Fonte: Centro de Investigacións Sociolóxicas. Pre-electoral de Galicia. Eleccións Autonómicas, 2009.

Fonte: Rei-Doval, Gabriel. A lingua galega na cidade no século XX. (2007)

tir mensaxes negativas e quen indica que hai que ser plenamente conscientes da gravidade para lle poder poñer remedio. En calquera caso, se de algo dan razón estes datos é de que non houbo unha política lingüística axeitada e suficientemente decidida para a normalización.

O mundo ao revés

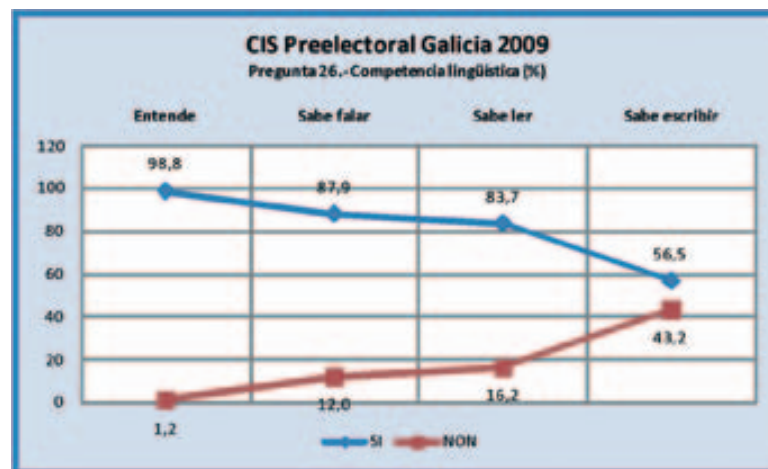
Contra o que a realidade e os datos amosan de xeito incontestable, dende certos sectores que desprezan todo o que soe a galego iniciouse unha campaña co fin de difundir a falacia de que existía aquí unha “imposición” do galego e de que o castelán estaba pouco menos que prohibido ou en transo de desaparición. Esta idea falaz, sustentada nos prexuízos, mitos e enganos que operan en sectores da poboación a respecto do idioma, por outra parte comúns en moitos casos cos que recollen os manuais de sociolingüística a respecto doutras conxunturas semellantes, foi espallada de xeito decidido por certos medios de comunicación, apoiada e fomentada por forzas políticas foráneas. Atopou inmediato acubillo en certos sectores do partido do actual goberno e apoio explícito no tempo preelectoral do pasado ano, onde adquiriu o daquela candidato polo PP o

“compromiso” público de rematar con tal “persecución” do castelán. E fíxoo atacando especialmente unha das poucas liñas de normalización lingüística que se viñeron desenvolvendo, a da educación, e na que está en vigor un decreto (o 124/2007) que, sen ser o necesario para revertir a situación mencionada, si que deu algún paso cativo nesa dirección. O actual decreto foi un pequeno avance que se tiña que ter producido hai xa moitos anos e que abría unha certa liña de consideración e de futuro para a lingua.

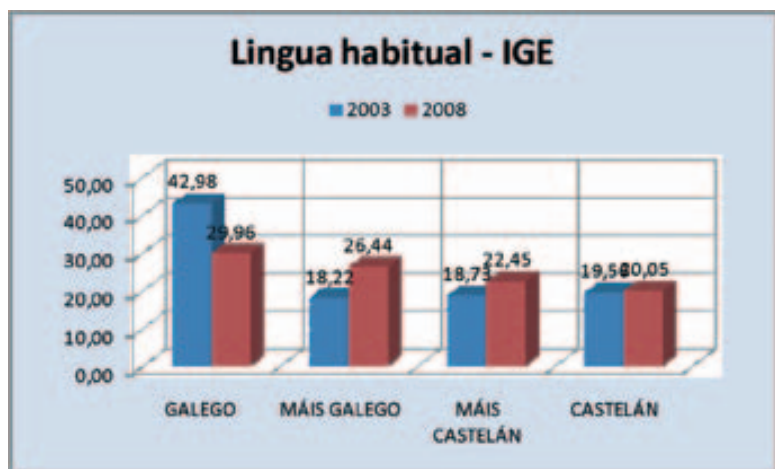
Chegamos a esta nova lexislatura na que, contrariamente aos datos empíricos, ás leis e á historia, por primeira vez se inicia un camiño regresivo e se desbota a propia esencia da normalización. De todos os “argumentos” que fornece o goberno para a derogación e a proposta de anteproxecto de decreto, que pretende impoñernos cunha moi limitada maioría parlamentaria e contra o parecer de todas as demais forzas políticas galegas, institucións, organizacións e entidades de diferente tipo, o único que se sostén é precisamente ese do compromiso electoral que adquiriu irresponsablemente o agora presidente na procura dunha puñada de votos. Quen ten a máis alta responsabilidade, como é a de gobernar este pobo, non pode caer

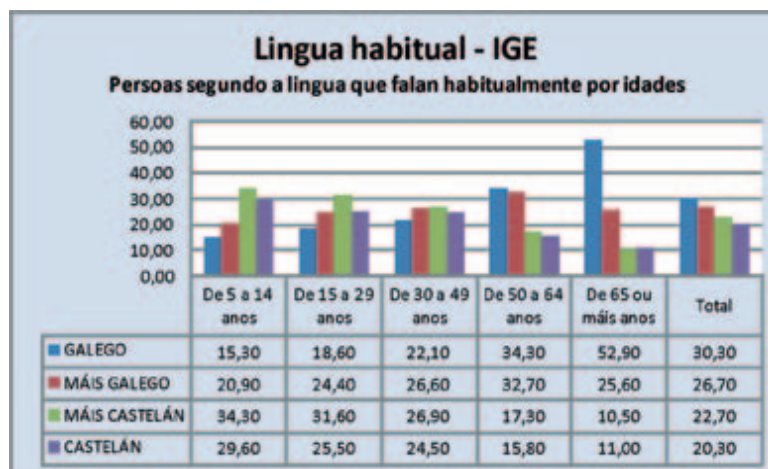
Fonte: Instituto Galego de Estatística. Enquisa de condicións de vida das familias. Cofecemento e uso do galego. Ano 2008.

Fonte: Centro de Investigacións Sociolóxicas. Pre-electoral de Galicia. Eleccións Autonómicas, 2009.

Fonte: Instituto Galego de Estatística. Enquisa de condicións de vida das familias. Cofecemento e uso do galego. Ano 2008.

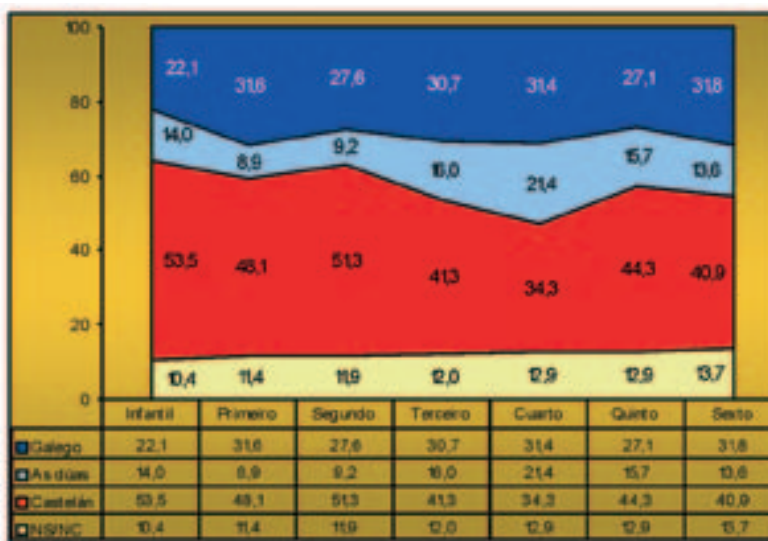

Fonte: Instituto Galego de Estatística. Enquisa de condicións de vida das familias. Cofecemento e uso do galego. Ano 2008.

na difusión e potenciación da mentira e da falacia, nin se encamiñar a lle dirixir ao noso idioma un dos ataques máis salientables da súa historia.

Que non había tal imposición nin un conflito xeral por mor do idioma coa norma vixente no momento electoral –os ensinantes sabémolo de primeira man– demóstrao a simple observación da realidade e os propios datos empíricos. Da primeira, calquera pode tirar que a auténtica dificultade que se vive no noso país é precisamente a de poder vivirmos en galego en calquera das nosas actividades diarias. Sabémolo ben todas as persoas que sufrimos diariamente o asoballamento dos nosos dereitos lingüísticos. Dos datos, pois resulta que a xente non parecía estar tan descontenta como indica constante e teimosamente o goberno. Na enquisa do CIS sobre as eleccións 2009, tocante á cualificación sobre o labor desenvolvido a respecto da lingua galega, os resultados son: MB (0.8), B(34,6), R(31.0), M(17.4), MM(4.1). E ademais, dos que opinaban MB e B, o 28,3% eran votantes do PP.

Estes datos debe coñecelos o goberno e non parece, polo tanto, que esa razón esgrimida sexa realmente a causa desta acción única contra o idioma propio. Esa obsesión enfermiza, esa fobia que lles dá cobertura a ideas realmente pre-democráticas, máis ben habería que atopala nun ensaio con vistas a unha política no Estado que o leve a posicións sobre as linguas aparentemente superadas na época democrática. É dicir, Galicia como campo de probas, sen importar o noso futuro e o da nosa lingua.

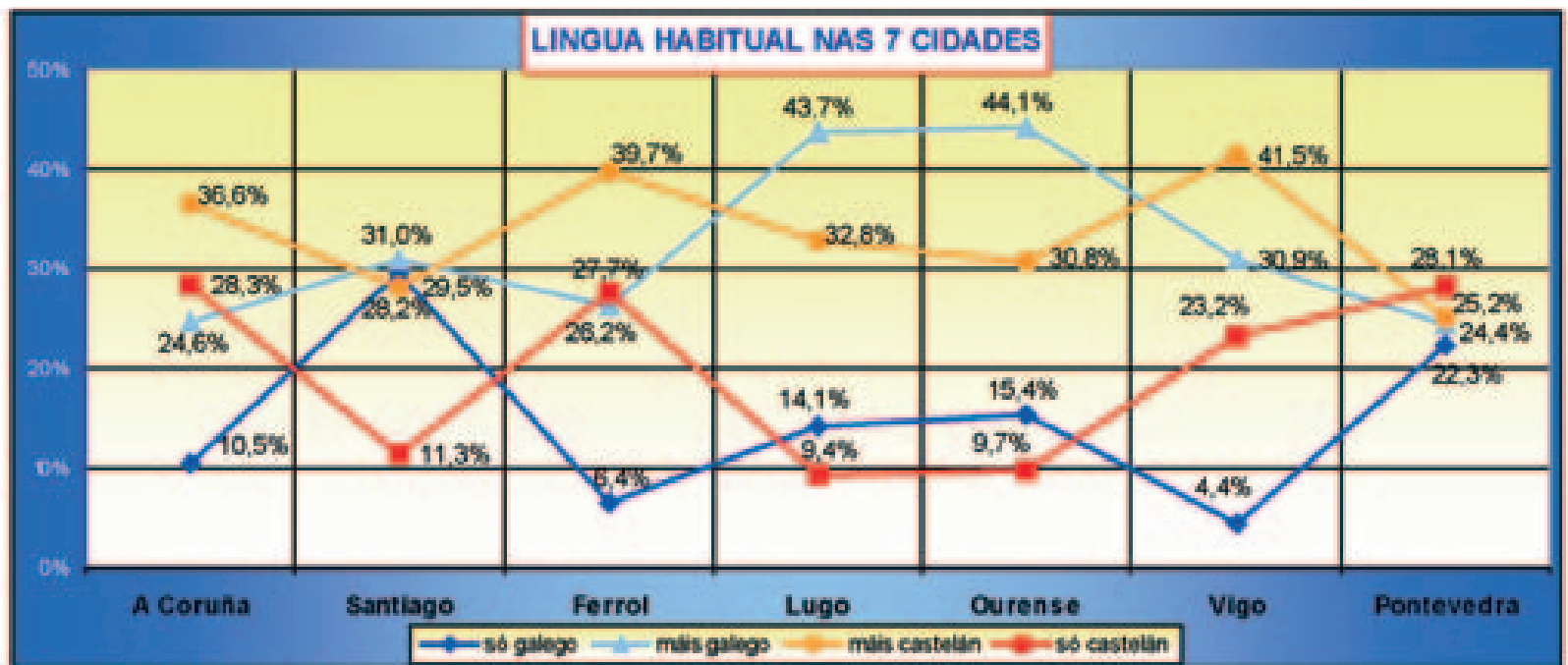
Lingua utilizada oralmente na Educación Infantil e Primaria (en %).

Fonte: Consello da Cultura Galega. O proceso de normalización do idioma galego (1960-2000). Volume II. (2002)

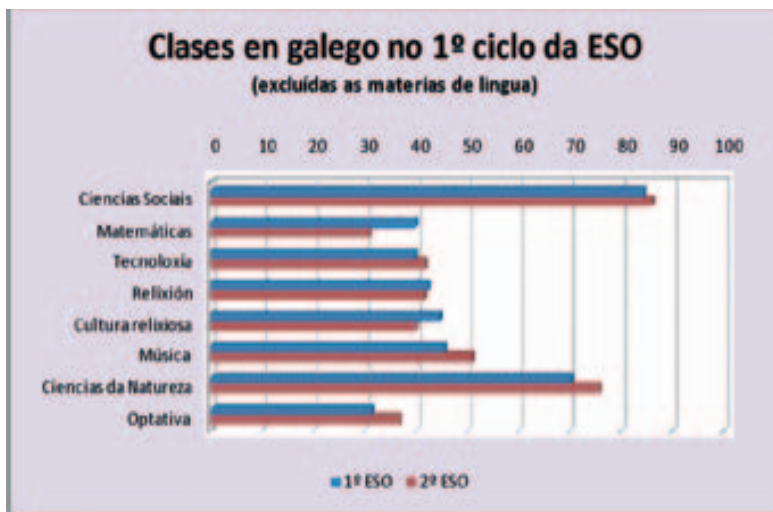
O decretazo

A pouca política lingüística activa que se levou a cabo nos últimos vinte e cinco anos foi no ámbito do ensino. O ensino non é o único campo de normalización, aínda que si é un dos máis importantes, xa que é onde se pode garantir o desenvolvemento nuns casos e a adquisición noutros das competencias lingüísticas (entender, ler, falar, escribir) que permitan estar en disposición de usar o idioma.

Na fin do ano pasado e en plenas vacacións de Nadal, o Conselleiro de Educación, Jesús Vázquez Abad, e o Secretario

Fonte: Rei-Doval, Gabriel. *A lingua galega na cidade no século XX*. (2007)

Fonte: Silva Valdivia, Bieito (dir.). *Situación do ensino da Lingua e da Literatura galega na Educación Secundaria Obrigatoria*. Consello da Cultura Galega, 2008.

xeral de Política lingüística, o outrora sociolingüista Anxo M. Lorenzo Suárez, deron a coñecer unhas chamadas “Bases para a elaboración do decreto de plurilingüismo no ensino non universitario de Galicia” que, en grandes liñas e unha vez abandonada a “boutade” do terzo en linguas estranxeiras, se manteñen no último “Borrador do proxecto de decreto para o plurilingüismo no ensino non universitario de Galicia”; sen que, logo de todas as achegas realizadas por numerosas institucións e entidades, mudasen as grandes finalidades pretendidas, nomeadamente a de acurrallar a lingua galega.

A primeira conclusión que se tira da lectura da proposta é que, xustificándose nas propias leis que protexen a lingua, desenvolve groseiramente un articulado contrario ao espírito e á letra das mesmas. A segunda é que introduce elementos novos e de fondo calado na situación actual e no futuro do idioma no tocante ao sistema educativo. A terceira, que parte de criterios arbitrarios e alleos á educación. A cuarta conclusión atinxe á sorprendente ausencia de criterios pedagóxicos e mesmo sociolingüísticos no seu baseamento.

Así, a desaparición absoluta de calquera pegada do termo “normalización lingüística” (o propio Anxo Lorenzo, SXPL, declarou

que xa non sabe o que significa iso) supón toda unha declaración de intencións das finalidades perseguidas. Por outra parte, as xustificacións mediáticas do Conselleiro, nas que afirmou sen arrubiar que “o 60% dos centros imparte máis da metade en galego e a sociedade recházao” e que “o 20% imparte máis do 80% en galego” (disque segundo a inspección), non fan máis ca afondar na enorme falsificación da realidade que está no substrato desta desfeita.

Chama a atención que o PP renegue absolutamente das accións promovidas no seu día polo seu propio partido no goberno. A máis singular delas probablemente a constitúe a promoción dun grande acordo parlamentario, que se deu no ano 2004, na forma dun Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega aprobado unanimemente no Parlamento de Galicia. O actual presidente era daquela nada máis e nada menos ca vicepresidente do goberno promotor.

Pois aínda que nos preámbulos da proposta governamental se alude a todas esas leis e ao propio PXNLG como marcos para desenvolvela, o certo é que o contemplado no articulado camiña directamente na dirección contraria e contra todos os acordos unánimes da Cámara na súa historia.

De aplicarse esta proposta normativa, os centros de ensino converteríanse en auténticos niños de conflitos de todo tipo entre os diferentes sectores das comunidades educativas e mesmo no seo de cada un deles. E todo isto cunha ausencia absoluta de criterios nin pedagóxicos nin sociolingüísticos; trátase dunha proposta baseada unicamente en criterios de baixa política e de cativos intereses partidarios electorais.

O establecemento por primeira vez dun tope para o uso do galego, sendo como é a lingua necesitada de protección, constitúe un punto de inflexión moi negativo para a normalización. Cómpre lembrar que o galego, como lingua propia de Galicia e como variedade recesiva debe ser o idioma primeiro e principal do currículo, o centro de gravidade do sistema, tal e como reiteradamente recollen as leis, as sentenzas e a propia pedagogía.

A proposta normativa non establece criterios nin procesos para a educación infantil e asegura, de facto, a perda do galego, especialmente no ámbito urbano, tratándose esta dunha etapa fundamental para a adquisición lingüística. A falta de regulación precisa das áreas en que a lingua galega sexa vehicular e a introdución dunha consulta vinculante para a determinación da lingua a utilizar (só o profesorado) por parte das familias, ignorando radicalmente os órganos de goberno dos centros escolares, introduciría nestes un moi alto grao de conflictividade que non existe neste tempo, alén de situacións illadas que en ningún caso poden ser elevadas a categoría nin xustificaren esta contrarreforma. E alí onde a administración se decide a regular, aplica novamente unha orientación diglósica formulando a docencia (só a docencia) en galego coa exclusión das áreas de ámbito científico-tecnolóxico, que reservaría para o castelán. Outórgalle ao ensino un papel de obrigada complicidade cos prexuízos sobre a lingua no canto de contribuír á súa superación.

Historicamente foi o traballo individual e colectivo do profesorado o que veu mantendo e incrementando a presenza do idioma nos centros, e a planificación lingüística que nos últimos tempos comezou a realizarse, cada vez con máis solvencia e en base ao traballo dos Equipos de Normalización, vai quedar esnaquizada e reducida na práctica a unhas consultas ás familias. Repárese no baleirado do contido e da acción normalizadora dos equipos, mesmamente xa na súa propia denominación, na que desaparecería o termo “normalización” e pasaría a ser só a de Equipos de Dinamización de Lingua Galega. O profesorado quedaría situado de novo fóra de xogo, coma en tempos pretéritos que cremos superados, xa que se despreza todo o traballo desenvolvido nestes anos. Mentres o PXNLG consideraba este aspecto un activo, unha fortaleza no camiño da normalización, esta proposta convérteo nunha carga, nun pasivo que habería que desactivar.

A cobertura á “liberdade lingüística” das familias, entendida como posibilidade de modificar a asignación das linguas vehiculares da docencia (unicamente da docencia, insistimos) cada certo tempo, mediante un sistema de votación, supón unha basta desautorización dos criterios educativos que orientan a actuación profesional neste ámbito, imposibilita unha planificación lingüística que teña en conta o sentido procesual e interdisciplinar do traballo por competencias que reclama o currículo na actualidade, e na práctica, en función de conxunturas alleas, obrigaría o profesorado a “reprogramarse” na lingua decidida polas familias. Como corolario desta situación, a liberdade proclamada para o alumnado, que pode usar a lingua da súa preferencia, deixa exclusivamente nas mans do profesorado, non do conxunto do sistema, a misión imposible de procurar a adquisición de competencias naquela lingua que, a xuízo dos estudantes, sexa prescindible.

A administración debe amparar o profesorado (¿u-la proclamada “autoridade”) no cumprimento dos obxectivos que marca a lei para a adquisición das competencias, facilitando un traballo serio neste ámbito. E non pode, baixo ningún concepto, intro-

ducir medidas provocadoras de conflitos xeneralizados, interpersonais e intercomunitarios, na necesaria convivencia dos centros educativos, que incrementarían ata límites insoportables a súa xa de por si complexa xestión.

A xeito de conclusión

Probablemente un dos efectos máis beneficiosos deste proceso é o de que a sociedade volve moverse ante un ataque ao principal sinal de identidade do noso pobo. Se cadra este fervedoiro de reaccións, que se deron dende o mesmo momento en que o PP anunciou que derrogaría o decreto vixente para introducir esa falsa “liberdade” de escolla, constitúan un alicerce para a extensión da toma de conciencia do problema e, xa que logo e alén da conxuntura actual, un avance na procura de solucións, non só políticas, pero tamén.

O que resulta evidente é que este goberno escoitou e xustificouse interesadamente en voces coincidentes co seu proxecto político partidario e desoú o clamor social —mesmo de sectores dos seus votantes— contra esta desfeita sen precedentes, disfrazada de bilingüismo “amable” e “cordial”. Nin falou con todos, nin negociou con ninguén e atópase absolutamente en solitario contra o mundo, unicamente soportado por unha exigua maioría parlamentaria. Se cadra o dato máis relevante da maldade da proposta de decreto é que a propia Galicia bilingüe, auténtico adañ do que chaman descaradamente “liberdade” lingüística, indique que “vai na dirección correcta”.

Se a proposta normativa que se pretende converter en decreto para o ensino encerra as medidas máis regresivas para a normalización do galego neste eido, o contexto governamental no que se insire non é menos preocupante, como se pode deducir das adoitadas manifestacións dalgúns dos seus membros en dirección contraria á normalización da lingua.

No sentido positivo cómpre salientar a reacción social e a determinación con que se combaten estas propostas dende as máis variadas sensibilidades, entidades, organizacións e institucións, como a RAG ou o CCG. ¿Volveremos a tempos pasados nos que foron reprimidas e perseguidas aquelas persoas que máis se significaron no uso e normalización do noso idioma no ensino, mentres outras nunca fixeron absolutamente nada nin sequera por cumprir o estipulado nas leis como obrigatorio?

A única solución factible para intentar amañar no que se poida este despropósito pasa pola retirada desta proposta de decreto e por retomar o consenso lingüístico no ámbito parlamentario, partindo do punto de encontro do 2004, o Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega. E se cadra por algunha dimisión que permita poñer á fronte deste proceso persoas que teñan a dignidade suficiente para levalo a cabo.

Xosé Lastra Muruais é mestre e director do CEIP Manuel Masdías, de Ferrol. Vicepresidente de Nova Escola Galega. Coordinador do Dicionario Xerais da Lingua e de varias coleccións de materiais didácticos para o ensino.